

Verdwenen kerspelkapellen en gasthuizen in Maastricht

*over de rol van kapellen in de zorg voor de
behoefte burgers, pelgrims en reizigers*

De topografische bijzonderheden van gebouwen in Maastricht die op een of andere manier met de zielzorg, armenzorg en weduwen- en wezenzorg verbonden waren heeft al heel wat mensen bezig gehouden. Talrijk zijn de beschrijvingen van de **kerken**, heel gedetailleerd omdat ze meestal (op de Sint Nicolaaskerk na) nog bestaan. De kerken die verdwenen zijn komen ter sprake in mijn stuk over de middeleeuwse **kloosters** <http://www.theobakker.net/pdf/kloosterstricht.pdf>. Dat waren dan grote kloosterkapellen waar ook voor de leek mis gelezen werd en die in het spraakgebruik met ‘kerk’ aangeduid werden.

Waar we in het hier volgende naar gaan kijken zijn de kerspel- en gasthuiskapellen. Die zijn zonder uitzondering allemaal afgebroken en alleen straatnamen, beeldhouwwerken of gevelstenen herinneren daar nog aan.

Probleem met de omschrijving van de kerkelijke en wereldlijke organisatie van de zorg voor behoeftige burgers zijn de verschuivingen die in de loop der eeuwen plaatsvinden. Als we al verslaglegging aantreffen is dat geldend voor een bepaalde periode en de maatregelen hoeven niet persé overeen te komen met die in een volgende periode. Van invloed op de ontwikkelingen in Maastricht zijn:

- *de tanende invloed van de kerk op het stadsbestuur*
- *de wijzigende structuur van de kerkorganisatie door het Concilie van Trente (1545-1563)*
- *de wijzigende structuur van het stadsbestuur onder invloed van de protestantse machthebbers na 1632, afgewisseld door korte perioden (1673-'78 en 1794-1813) met Frans bestuur*

- *de invloed die de tweeherigheid had op het stadsbestuur door het voortdurend afnemen van de Luikse invloed*

Rond de 10^e eeuw veranderde de West-Europese samenleving in een standenmaatschappij. Met die verandering wijzigde de armenzorg van karakter. Van collectieve verantwoordelijkheid van burens onderling (naastenliefde) werd de zorg een zaak van kerk en overheid, gefinancierd uit collectes, schenkingen en belastingopbrengsten. Dat heeft in Maastricht geduurd tot de Franse Tijd, toen de Trias Politica abrupt een einde maakte aan de bemoeienissen van de kerk met de niet-kerkelijke aspecten van het dagelijks leven, waar de nieuwe overheid ook

Iedereen die de geschiedenis bestudeert op basis van geschreven bronnen krijgt een beperkt beeld van die geschiedenis. Na de terugtocht van de Romeinen braken de donkere middeleeuwen aan waarover hoogstens hypothetische geschriften zijn verschenen. In de middeleeuwen zijn voornamelijk mythen, sagen en legenden gecreëerd. Pas vanaf de 15^e-16^e eeuw mag je rekenen op een beetje betrouwbare berichtgeving en dat geldt dus ook voor Maastricht. Voor die tijd moeten we het doen met spaarzame akten, resoluties, testamenten, enz. Van resoluties van het stadsbestuur weten we dan weer niet of die streng gehandhaafd werden, of – en dat gebeurde nogal eens – dat het dode letter was om een of meerdere partijen tevreden te stellen. Denk aan verordeningen van de Staten-Generaal na 1632 die door lagere overheden en burgerij best geboycot zullen zijn. Zodra er dan meer bekend is over situaties en voorvallen betreft het momentopnamen, die tegenstrijdig kunnen zijn met vermeldingen uit vroegere of latere eeuwen. Daar wordt in de onderstaande tekst regelmatig op gewezen.

de armenzorg onder rekende. Tot die tijd was de armenzorg verdeeld over de stedelijke overheid, de beide kapittels en de parochies en in beperkte mate ook de ambachten (voor hun gildebroeders) en de broederschappen. Hoezeer deze instituten met elkaar verstrikt waren blijkt uit de organisatie van de zorg. De kerkelijke overheid had de stad in een ver verleden verdeeld in kerspelen met als centrale basis steeds een kerspelkerkje. Gedurende de 16^e eeuw veranderden de kerspelen in een stedelijke wijkindeling onder toezicht van kerspelmeesters. Deze hielden dan weer wel toezicht op de geloofsbeleving van de inwoners. In eerste opzet waren er acht kerspelen en in de 17^e eeuw uiteindelijk dertien. De indeling kwam niet overeen met die der parochies en hield ook geen rekening met de nativiteit (Luiks/Brabants). Een enkele van de kerspelkerkjes bestond al als kapel, sommigen werden mogelijk voor dit doel gebouwd. In de opsomming hieronder zal een oorspronkelijke functie van de kapel aangeduid worden als die bekend is.

Boven: Torenlandschap van Maastricht eind 16e eeuw. Kapittelkerken, parochiekerken, kloosterkerken en kapellen wisselen elkaar af.

Armentafels

De armenzorg werd al in de middeleeuwen een zaak voor de armentafels. Er was een stedelijke armentafel, de (Grote) Heilige Geesttafel en er waren parochiale armentafels. Dat waren die van Sint Jan en Sint Mattheüs (beide St.Servaaskapittel) en Sint Nicolaas, en Sint Martinus (O.L.Vrouwekapittel), die de armenzorg speciaal voor hun parochianen behartigden.

De bedeling door de armentafels was altijd in natura en voorbehouden aan burgers van Maastricht, waardoor bedelaars of zwervers er buiten vielen. Extra problemen bij de bedeling ontstonden na 1632 door een groeiend aantal protestanten in de stad, waaronder ook armen schuilden en die niet door de (katholieke) parochietafels bedeed werden. Zij waren waarschijnlijk aangewezen op de stedelijke armentafel. Behalve de parochiale armentafels werden incidenteel vanuit de kerspelen armentafels georganiseerd.

In de hier volgende teksten en afbeeldingen zijn soms bijdragen aan discussies op het forum MestreechOnline verwerkt. Mijn dank voor al het spuurwerk dat daar verricht werd.

De (Grote) Heilige Geest

De belangrijkste armentafel was die van de (Grote) Heilige Geest met bijbehorende Heilige Geestkapel en -gasthuis. Wat de locatie betreft zitten we met een probleem. Het meest recente standaardwerk, de Historische Encyclopedie van Maastricht, situeert de bijbehorende kapel ten zuiden van de Markt in het Heilige Geeststraatje. Op de oudste stadsplattegrond van Maastricht door Simon de Bellomonte, die volgens de Koninklijke Bibliotheek in 1572 in Keulen werd gepubliceerd, stond die kapel aan de Grote Staat ter hoogte van het huidige

huisnummer 26, daar waar nu Parfumerie Douglas is (zie afbeelding). Deze locatie wordt ondersteund door de opmetingskaart van het team van Larcher d'Aubancourt uit 1748. Die toont aan het eind van het Heilige Geeststraatje een iets groter pand met zijn front aan de Grote Staat en met een schilddak waarop met enige fantasie een excentrisch geplaatste ruiter te ontdekken valt. Dat strookt niet met de tekening van Van Gulpen (zie afbeelding pag. 5), die een zadeldak suggereert met een centrale dakruiter. De kapel was echter al verbouwd toen Van Gulpen in Maastricht actief was en de tekening is dus 'historiserend'.

*Boven: De Heilige Geestkapel op de kaart van Larcher d'Aubancourt -1748
Links: De Heilige Geestkapel op de stadsplattegrond van Blaeu. De plaat is rond 1610 gestoken. Afmeting en uiterlijk mag u met een korreltje zout nemen. Vergelijk deze plattegrond met die van 1748 hierboven.*

De amateurhistoricus Jasparr, die zich op geschriften van de Dominicaner pater De Heer zegt te baseren, weet ons te melden dat de kapel in 1230 gebouwd werd en zeker in 1316 al ingeschakeld was voor de armentafel van de Heilige Geest, een instelling die toen onder het kapittel van Sint Servaas viel. De organisatie kwam later in handen

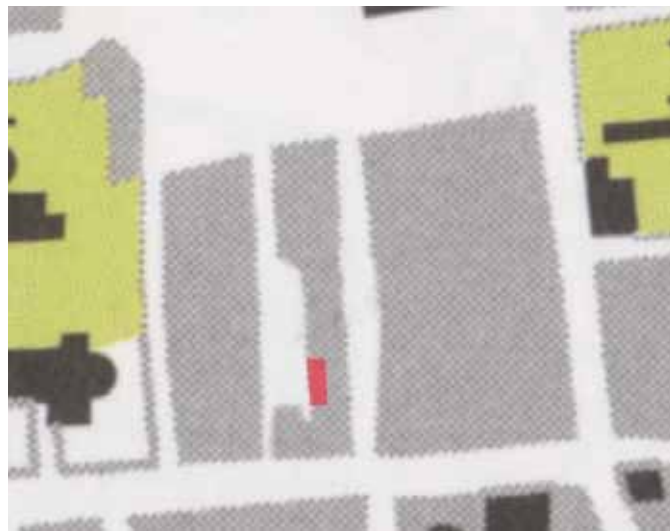
van een college van Heilige Geestmeesters, uit naam van de stedelijke magistraat. De leden van dit college werden aanvankelijk door de diverse ambachten benoemd, de bevoegdheden werden in 1378 door de magistraat nog eens zorgvuldig omschreven. Het college beschikte over eigen (ruime) financiën, maar het kapittel hield streng toezicht op het gebruik van de middelen. Inkomsten kreeg het college, behalve uit vastgoed en schenkingen, ook uit stedelijke boetes en niet opgeëiste erfenissen die de stad aan de armentafel afstond.

De kapel was mogelijk speciaal voor de armentafel gebouwd, maar kreeg in 1471 een meer publieke functie. Er werden toen regelmatig diensten gehouden, wat na 1731 ook wel protes-

tantse diensten voor bijvoorbeeld de militairen van het garnizoen konden zijn.

Tijdens de rekatholisering preekten er Jezuïeten, die ook catechismuslessen aan volwassenen gaven. Aangenomen wordt dat dit in combinatie met de bedeling was. De diensten en lessen werden in 1629 door de Kruisheren overgenomen en later ook incidenteel door Dominicanen en Bogaarden.

In 1803 werd de kapel buiten gebruik gesteld en omgebouwd tot woonhuis. Na nieuwbouw in 1870 (foto pag. 6) verviel de doorgang naar het Heilige Geeststraatje. Het is goed mogelijk dat ook dit vernieuwbouw was. De linkerfoto op pag. 6 uit 1919 laat namelijk vermoeden dat de achtergevel nog steeds

Boven: De Heilige Geestkapel door Philippe van Gulpen rond 1845. De kapel was 40 jaar daarvoor buiten gebruik gesteld en verbouwd.

Rechts: Mogelijke locatie van het gasthuis van de Grote Heilige Geest in het Heilige Geeststraatje.

Boven: Momus Soepkokerij in 1919. Een foto van Alexander Simays.

Rechts: De nieuwbouw Grote Staat 26 van 1870 en die van 1920-'30 waar Douglas nu zijn winkel heeft.

die van de kapel was, gezien het spitsboogvenster. Het Heilige Geeststraatje speelde nog iets langer een rol in de armenzorg; er stonden nog zeven van de oorspronkelijk negen armenhuisjes die in de 19^e eeuw afgebroken werden. De carnavalsvereniging Momus stichtte een soepkokerij in het Heilige Geeststraatje (foto links). Van 1848 tot 1919 werd in de wintermaanden december, januari en februari soep verstrekt met soms een of twee haringen. Dit burgerinitiatief was een onderdeel van de algemene voedselverstrekking aan behoeftigen en werd ook wel de 'kleine armentafel' genoemd.

Kerspelen (kerspel, karspel = kerkdorp)

Dit begrip kerspel evolueerde in de loop der eeuwen van:

- verkondiging van een rechtsbesluit via
- het gebied waarvoor dit besluit geldig was tot
- kerkdorp of parochie-indeling (in een stad)

Van de late 16^e eeuw tot de Napoleontische tijd werd het begrip kerspel gebruikt voor de burgerlijke wijkindeling van een stad, zo ook in Maastricht. De van oorsprong kerkelijke indeling kreeg dus in de loop van de 15^e en 16^e eeuw steeds meer het karakter van een stedelijke indeling. Wel is daarmee verklaard waarom uitgerekend kapellen het administratieve middelpunt van de kerspelen zijn.

Met als ijkpunt 1439 waren er in Maastricht acht kerspelen. Op een enkele na hadden die een kapel als middelpunt van de activiteiten: Sint Jan, Sint Joris, Sint Maria-ten-Oever, Sinterkruis (Serv; fuseert met St.Catharina), Sinterklaas (OLV; St.Nicolaas), Sint Jacob, Sint Amor en Wyck.

In de 17^e eeuw blijken er dertien kerspelen te zijn: Sint Jan, Sint Joris, Sint Maria-ten-Oever, Sint Anthonius, Nicolaas-gasthuis, Sint Jacob, Sint Matthijs, Sint Everardus (=Evergis-lus), Sint Hilarius, Sint Vincentius, Sint Amor, Witte Vrouwen en Wyck, dat gesplitst werd in Sint Gilles en Sint Martinus.

Parochies

In 1587, waarschijnlijk onder invloed van het Concilie van Trente, werd Maastricht verdeeld in vier parochies, twee voor elke nativiteit. De parochieindeling bestond al veel langer, maar was zo slecht omschreven dat de parochiegeestelijke niet precies wist wie er nu tot zijn parochie hoorde.

*Dat werden de parochies van **Sint Jan** (als parochiekerk van het Sint Servaaskapittel): Brusselsestraat – Grote Gracht met hoekhuis Capucijnenstraat – Statenstraat – Vrijthof – Grote Staat – Spilstraat – Markt (zuidzijde) – Muntstraat – Grote Staat – Sporenstraat – St.Amorsplein – Heggenstraat (westzijde) – Kapoenstraat (westzijde) – Lenculenstraat met Verwerhoek – Ezelmarkt – Looiersgracht en Bonnefantien – stadswal tot aan de Brusselse Poort.*

*Dan **Sint Matthijs**, een dependance van de Sint Jansparochie: Bokstraat met Jodenstraat (noordzijde) – Mariastraat en Hoenderstraat – Markt (noordzijde) – Grote Gracht – Capucijnenstraat zonder het hoekhuis – stadswal tot de Maas en verder tot de Hoenderstraat.*

*Dan de parochie van **Sint Nicolaas** (als parochiekerk van het O.L.Vrouwekapittel): Maasbrug – Jodenstraat (zuidzijde) – Dinghuis – Kleine Staat – Achter het Vleeshuis – Vijfharingenstraat – Heggenstraat (oostzijde) – Lantaarnstraat – Kapoenstraat (oostzijde) – Achter de Molens – Grote Looiersstraat – De Bosquetplein – Heksenstraat – stadswal tot de Maasbrug.*

*Dan **Sint Maarten** dat heel Wyck omvatte.*

Met de namen van de parochies is ook aangegeven welke de parochiekerken waren. Op de Sint Nicolaaskerk na bestaan die allen nog, zij het dat de Sint Martinuskerk in 1857-'58 herbouwd is. De parochies waren ontstaan uit de kerspelen, van oorsprong een kerkelijke indeling. De parochies beheerden elk hun eigen armentafel.

Bronnen Wikipedia

Twee Heren, Twee Confessies, Dr.P.J.H. Ubachs - 1975

Kapellen

Er zijn vele soorten kapellen en als u een overzicht wilt krijgen raad ik u [http://nl.wikipedia.org/wiki/Kapel_\(gebouw\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Kapel_(gebouw)) aan.

In <http://www.theobakker.net/pdf/kloosterstricht.pdf> zijn alle kloosterkapellen de revue gepasseerd en nu komt het netwerk van kleinere buurtbedehuizen aan de beurt. In deze buurtkapellen vervulde de burger graag zijn zondagsplicht, alleen voor de sacramenten werd de parochiekerk nog bezocht. Die kapellen waren in een tijd ontstaan dat de Rooms-Katholieke Kerk zijn weg en vorm aan het zoeken was, van de 10e tot de 16e eeuw. Die zoektocht werd met het Concilie van Trente min of meer afgesloten en alle uitwassen werden geëlimineerd. Dit concilie vormde een antwoord op de dreigende Reformatie. Die kerkelijke praktijk werd voortaan dwingend door de paus in Rome bepaald. Eén van de uitwassen was de ongebreidelde stichting van kerkjes en kapellen, die steeds vaker als een concurrentie van de parochiekerken werden ervaren en waar diensten gehouden werden door geestelijken waar het kapittel en de parochie niet altijd greep op hadden. In Maastricht zien we na de afkondiging van de resultaten van het concilie in 1562 dat tijdens de zgn. rekatholisering (1579-1632, in gang gezet na de verovering van Maastricht door Parma) de ene na de andere kapel een andere bestemming kreeg of gesloopt werd.

Beginnen we met de **kerspelkapellen**, die later een rol speelden bij de wijkindeling van Maastricht.

Rechts: De Sint Hilariuskapel tussen rechts de Minderbroederskerk en links de nog niet afgebroken Looierspoort. Alweer dienen we voorzichtig te zijn met de aangegeven locatie en het uiterlijk van de kapel.

Sint Hilariuskapel

Op de plaats van de huidige Waalse kerk, hoek St.Pieterstraat/Tafelstraat, stond tot 1686 de Sint Hilariuskapel. De eerste vermelding is van 1245 en in de 14^e eeuw is sprake van twee kluisen bij de kapel. De kapel viel onder het O.L.Vrouwekapittel en was een van de vroegste kerspelkapellen. Het leerlooiersambacht en het broederschap van Sint Rochus hadden er een eigen altaar. Diverse andere broedersschappen hadden hun basis in de Sint Hilariuskapel, zoals dat van de Heilige Drie Koningen, van O.L.Vrouwe, van Sint Barbara en van Sint Rombout. Al deze activiteiten eindigden met de verovering van Maastricht door Frederik Hendrik. In 1632 werd de kapel namelijk aan de Franstalige protestanten toegewezen ingevolge de bepalingen in het capitulatieverdrag met de Staten-

Generaal. Bij de bespreking van de Sint Jacobskapel hieronder wordt nader ingegaan op de toestanden rond het afstaan en weer omruilen van kerken voor de protestanten. Het gevolg was dat de Sint Hilariuskapel in 1633 weer verlaten werd en noodgedwongen door katholieken in gebruik genomen werd. De slechte staat waarin het gebouwtje toen al verkeerde maakte het echter onbruikbaar voor godsdienstuitoefening en het kwam in gebruik als opslagplaats voor het garnizoen. In 1680 kregen de naar Maastricht uitgeweken Franse protestanten de inmiddels meer dan bouwvallige kapel in eigendom. Daarvoor hadden zij de Jezuïetenkerk aan de Bredestraat tijdelijk in bruikleen en kerkten zij bij toerbeurt in de Sint Matthijs. In of na 1686 werd de Sint Hilariuskapel afgebroken en de huidige Waalse kerk daarvoor in de plaats gebouwd. Wanneer dat precies gebeurde blijft ongewis, want de Waalse kerk werd pas eind 1733 gewijd.

Sint Hilarius van Poitiers (±315-368, 14 september), bisschop en kerkvader. Was getrouwd, maar ging gescheiden van zijn vrouw wonen toen hij in 353 tot bisschop gekozen werd. Een der monniken van de groep die hij om zich heen verzamelde was een voormalig soldaat, Martinus, die een protégé van Hilarius werd en later, naast Nicolaas van Myra, een der meest vereerde heiligen.

<http://www.heiligen.net/heiligen/01/13/01-13-0368-hilarius.php>

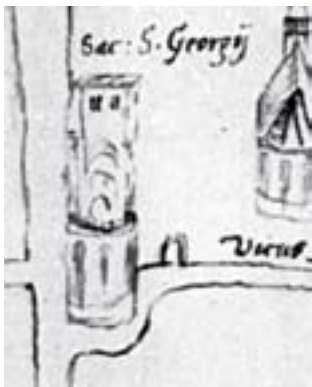

Sint Joriskapel

Vlak naast de Heilige Geestkapel in de Grote Staat stond de Sint Joriskapel (ook: St. Georgiuskapel). De kapel werd het voor 't eerst in 1263 genoemd, maar is zeker ouder. De vermelding betreft namelijk de weigering van het Sint Servaaskapittel de Sint Joriskapel over te doen aan het Dominicanerklooster, dat zich medio 13^e eeuw in Maastricht vestigde. De kloosterlingen, ook wel 'preekheren' genoemd, wilden hun kerk graag op de hoek van Grote Staat en Spilstraat bouwen, precies daar waar de Sint Joriskapel stond. In 1267 bouwde

*Boven: De Sint Joriskapel aan de Grote Staat, toen St. Jorisstraat geheten.
Direct daar boven de Dominicanerkerk en -klooster.*

Links: Sint Hilarius

het klooster ten einde raad de kerk achter de Sint Joriskapel, bereikbaar via een smalle gang vanaf de Grote Staat. Die kapel groeide uit tot de Dominicanerkerk, die vandaag nog steeds wat achteraf staat.

De Sint Joriskapel was door het 'geneeskrachtige' Sint Joriswater populair en daardoor welvarend. Het westelijke deel van de Grote Staat heette in de middeleeuwen zelfs Sint Jorisstraat. Er hoorde bij de kapel zelfs een kerkhofje, aan de Spilstraat gelegen, wat overigens moeilijk te rijmen valt met een buurtkapel. Na door de Beeldenstorm al geleden te hebben werd de kapel wegens bouwvalligheid in 1616 afgebroken. Daar was wel de toestemming van de paus en de twee heren van Maastricht voor nodig. In 1617 kregen de Dominicanen alsnog het grondstuk van de kapel ten geschenke.

Sint Joris (?-303, 24 april) leefde in de 3^e eeuw en stierf in 303 een marteldood. De legende werd pas eeuwen later vorm gegeven in een tijd dat de militante drakendoder meer tot de verbeelding sprak. Sint Joris staat in het algemeen voor weerbaarheid door strijd.

Sint Joris (?-303, 24 april) leefde in de 3^e eeuw en stierf in 303 een marteldood. De legende werd pas eeuwen later vorm gegeven in een tijd dat de militante drakendoder meer tot de verbeelding sprak. Sint Joris staat in het algemeen voor weerbaarheid door strijd.

<http://www.heiligen.net/heiligen/04/23/04-23-0303-georgius-lydda.php>

Boven: Uit de schetstekening van Bellomonte (1587) blijkt dat de kapel ruim over de Spilstraat uitstak. Bij de sloop is de straat opnieuw gerooid. Rechts: De Sint Maria ten Oever-kapel in de Mariastraat.

Sint Maria-ten-Oever

Sancta Maria ad Littus, ook wel de kleine Mariakerk genoemd, was een kapel aan de Mariastraat die onder het kapittel van Onze Lieve Vrouwe viel. De eerste vermelding van de Maria Minor-kapel zou uit 1281 stammen. De naamsverandering naar Maria ad Littam, ofwel Maria ten Oevere is van later datum. Deze nieuwe benaming heeft romantici in vroeger eeuwen verleid tot de aanname dat de kapel gefrequenteed werd door Maasschippers en dat het miraculeuze beeld 'Sterre der Zee' al in deze kapel gestaan heeft. Het laatste is in elk geval niet waar; het van oorsprong 15^e-eeuwse Duitse beeld werd in 1470 bij intrede van Nicolaus van Harlaer in het eerste Minderbroederklooster (St.Pieterstraat) geschonken en heeft

de kapel aan de Mariastraat nooit gezien. Een favoriete kapel voor schippers is natuurlijk niet onmogelijk, maar er moet wel bedacht worden dat de kapel nooit aan de Maas gestaan heeft. Daar lag de bebouwing aan de Bokstraat en de Maaswal in zijn volle lengte nog tussen. De dichtstbijzijnde toegang met aanlegplaats was bij de Koolpoort.

De kapel was de thuisbasis voor het gelijknamige kerspel, dat ondermeer in 1466 vermeld wordt. Tevens was het de basis voor het Sint Hubertus Broederschap, die bij de sloop van de kapel naar de Augustijnenkerk verhuisde. Van het functioneren van kapel of kerspel is verder weinig bekend. De kapel kreeg in 1566 een staartje van de Beeldenstorm te verduren, wat de ondergang inluidde. In 1586 deed het stadsbestuur de resten van de kapel cadeau aan de zojuist neergestreken Augustijnen. De Jezuïeten drongen nog aan op restauratie van

de kapel en begonnen in 1592 met Franstalige catechismuslessen in de kapel. Naast de kapel was een kluis waar in 1590 nog een nieuwe bewoonster introk. Dat alles voorkwam niet dat de kapel vrijgegeven werd voor afbraak, die in 1611 afgerond werd. Dat de kapel plaats moest maken voor de bouw van het Augustijnenklooster is ook onjuist. Dat verrees aan de overzijde van de Mariastraat. Na de sloop van de kapel werd de vrijgekomen grond te gelde gemaakt.

Sint Amorkapel

Deze kapel stond op het huidige Sint Amorsplein, aan de kruising Platielstraat/Sporenstraat. Sint Amor bezocht als pelgrim Maastricht om de relieken van Sint Servatius te vereren. Hij stierf rond 700 tijdens een pelgrimstocht in Maastricht en werd begraven op de plaats waar in 1157 een kapel werd gebouwd. Na 1632 werd de kapel door het Staatse garnizoen gevorderd en gebruikt als munitieopslagplaats. Het klooster van Munsterbilzen, het door Sint Amor gesticht was, eiste toen de twee luidklokken op die door de Maastrichtse burgerij aan de kapel geschonken waren. Het kapelletje werd in

Boven: De Sint Joriskapel aan de Grote Staat, toen St. Jorisstraat geheten. Direct daar boven de Dominicanerkerk en -klooster.

Links: Sint Maria-ten-Oever. Alles wat rest is een beeldje in de Mariastraat

1653 afgebroken. Op het Sint Amorsplein staat nu een beeld van Sint Amor op een zuil, die van het gesloopte oksaal van de O.L.Vrouwekerk stamt. De tekst op de zuil luidt: *sanCtVs aMor DIaConVs traleCtensIbus CIVIBVs Interpres Vere VetVstUs* ofwel “De Heilige diaken Amor is sinds mensenheugenis voorspreker voor de burgers van Maastricht”. De kapel maakte plaats voor uitbreiding van de groentemarkt, vandaar de Maas-

trichtse naam ‘Moosmerret’ voor het plein.

De heilige Amor (9e eeuw, 8 oktober) was een diaken of priester afkomstig uit Aquitanië (Z-W-Frankrijk) en leefde als monnik in Maastricht. Later stichtte hij het klooster van Munsterbilzen. Hij betrok in de nabijheid van de Sint-Servaaskerk een ‘kluis’. Tijdens zijn laatste pelgrimstocht overleed Sint Amor in Maastricht. Hij werd begraven op het huidige plein op de plaats van genoemde kluis. In 850 werden zijn stoffelijke resten overgebracht naar de Sint Landradakerk te Munsterbilzen.

*Boven: Het beeld van Sint Amor op een zuil op het Sint Amorsplein.
Rechts: De Sint Vincentiuskapel, tegenover de Sint Nicolaaskerk.*

Sint Vincentius

De Sint Vincentiuskapel stond op de hoek van Bredestraat en O.L.Vrouweplein, westelijk van de huidige ‘Wolvaag’. Hij werd begin 13^e eeuw al vermeld. De kapel lag aan de uiterste grens van de immuniteit van het St.Servaaskapittel en markeerde mogelijk de parochiegrens. Net zo goed kan het weer een provocatie zijn geweest in het kader van de rivaliteit tussen beide kapittels. Op de feestdag van de heilige werd door de deken van de Sint Servaas een mis opgedragen in de kapel. In 1632 werd de kapel gevorderd voor wapenopslag door het Staatse garnizoen. In tegenstelling tot wat de plattegrond hieronder suggereert stond de kapel niet aan het O.L.Vrouweplein maar aan de Bredestraat waar nu Salon Kraft huist.

Vincentius van Zaragoza (Saragossa) (?-304, 22 januari) was de eerste Spaanse martelaar tijdens de vervolgingen van Diocletianus. Er is maar weinig van hem bekend, behalve dat hij is gestorven in 304, toen hij diaken was onder bisschop Valerianus. Volgens de legende werd hij in zee geworpen met een molensteen om zijn nek, maar bleef hij gewoon drijven.

Daarna werd hij letterlijk ge-roosterd; men verbrandde hem op een rooster en dat leidde tot zijn dood. Vincentius is de patroonheilige van dakdekkers, scholieren, steenbakkers, zeelieden, kuiters, wijnbouwers en -handelaars. Hij wordt aangeroepen tegen buikpijn, koorts, zweren en ook voor het terugkrijgen van gestolen spullen.

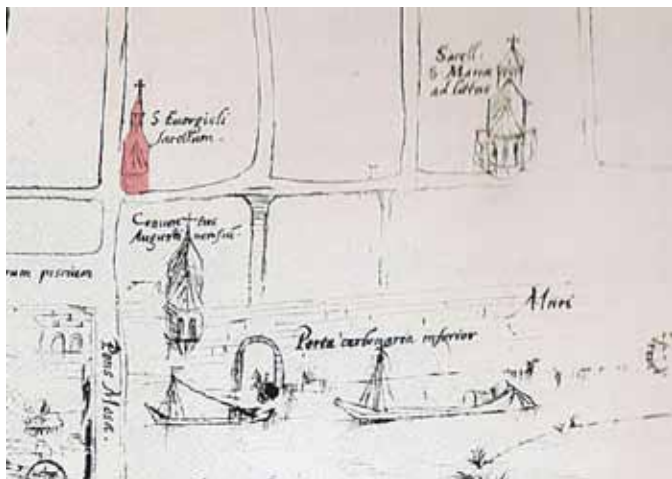

Sint Maarten in Wyck

Een kerspelkapel is in Wyck niet bekend. Wel weten we dat er aan de parochiekerk Sint Martinus vast een of meer kapellen gebouwd waren, zoals vaker bij kerken gebeurde. Maar of die een rol speelden in het kerspel Wyck is niet bekend. Later volgde een splitsing van Wyck in twee delen, waarbij het zuidelijke deel de kapel van het Sint Gillishospitaal als basis had (zie hieronder bij gasthuizen).

Boven: De oude Sint Martinuskerk in Wyck. Mogelijk was de kerk of een aangebouwde kapel de basis voor het kerspel Wyck.

Links: Sint Vincentius met de molensteen om de nek. Blad uit een middeleeuws getijdeboek.

Sint Everarduskapel

De twee laatste kerspelkapellen in dit rijtje leveren een probleem op. Naar niet nader aangegeven bronnen vermeldt Jaspars het bestaan van een Sint Everarduskapel op de Vissersmarkt, gebouwd in 1281 en afgebroken in 1619. Een reeks van geschiedkundigen voor en na hem trekken het bestaan van de kapel in twijfel en dat weer gebaseerd op het gehaspel met de diverse namen van de eerste Germaanse bisschop van Keulen, Evergislus. Diens translatie vond op een 28^e maart plaats en

Boven: De Sint Evergisluskapel aan de Maastrichter Brugstraat, hoek Bokstraat. De kapel daar onder is de eerste Augustijnerkapel tussen Bokstraat en Maas, voordat ze de kerk een de Mariastraat bouwden. Schetskaart van Bellomonte uit 1587.

Rechts: Gevelsteen in het Kerxken – 1740 in de Maastrichter Brugstraat 8.

dat is dan weer de feestdag van Ebergisus, de 24e bisschop van Tongeren-Maastricht. Reden voor Bucherius om in 1612 deze legendarische bisschop al van de lijst te schrappen. Het zou bij Ebergisus, Everardus en Evergislus om één en dezelfde bisschop handelen. Om een naar Everardus vernoemde kapel ook te schrappen is een logische gevolgtrekking, temeer omdat het bestaan van een kapel op de Vissersmarkt niet aan te tonen is. In de Maastrichtse geschiedenis worden twee broederschappen genoemd, die in een Everarduskapel optraden: de broederschap van Everardus (Evert) en de broederschap van de Gebenedijde Vijf Heilige Wonden, beiden eenmaal genoemd in de 16^e eeuw.

Sint Evergisluskapel

Van een kapel met de naam van de heilig gesproken Keulse bisschop Evergislus is meer bekend. Die stond in de Maastrichter Brugstraat, niet ver van de Bokstraat. Een precieze locatie is niet bekend maar men neemt aan dat die ongeveer gestaan zal hebben waar nu in huisnummer 8 een gevelsteen is ingemetseld: *In het Kerxken* – 1740. De kapel was georiënteerd, dus stond in de lengte aan de oost-west lopende straat (zie tekening Bellomonte, 1587, pag. 14).

De kapel viel onder het O.L.Vrouwekapittel die de kapel begin 17^e eeuw aankocht om te vervangen door een aantal woonhuisjes. Daarvoor was toestemming nodig van de magistraat en die werd verkregen in 1619, toevallig(?) de datum die ook als sloopdatum van de Everarduskapel genoemd werd. Het blijkt dat in 1632 die sloop nog niet plaats had gevonden want de kapel werd door het Staatse garnizoen in beslag genomen voor berging van oorlogsmaterieel. Daaronder bevonden zich maar liefst 5000 spaden. In 1652 vroeg het kapittel aan de Raad van State nogmaals om te mogen slopen. Hen werd meegedeeld dat dit akkoord was als het kapittel de verhuizing van het materieel naar de Minderbroederkerk aan de St.Pieterstraat zou betalen. En zo gebeurde het.

Evergislus van Keulen (?-594, 24 oktober), ook Ebreghisus, Ebergisilus of Eberigisilus.

<http://www.heiligen.net/heiligen/10/24/10-24-0594-evergislus.php>

<http://www.heiligen.net/heiligen/03/28/03-28-0596-ebregisus.php>

Bij de naamgeving van kapellen vinden we regelmatig de volgende populaire namen toegepast.

Primaire heiligen

- * *Heilige Maria Magdalena*
- * *Heilige Agatha*
- * *Heilige Agnes*
- * *Heilige Anastasia*
- * *Heilige Ceacilia*
- * *Heilige Catharina*
- * *Heilige Lucia*

Noodhelpers

- * *Achatius, martelaar, aangeroepen tegen hoofdpijn*
- * *Barbara, maagd en martelares, aangeroepen tegen koorts*
- * *Blasius, bisschop en martelaar, aangeroepen tegen keelpijn*
- * *Catharina, maagd en martelares, aangeroepen tegen de pest*
- * *Christoffel, martelaar, aangeroepen tegen de pest*
- * *Cyriacus, diaken en martelaar, aangeroepen tegen bekoringen op het sterfbed*
- * *Dionysius, bisschop en martelaar, aangeroepen tegen hoofdpijn*
- * *Erasmus van Formiae, bisschop en martelaar, aangeroepen tegen maag- en darmklachten, ook bekend als Sint Elmo*
- * *Eustachius, martelaar, aangeroepen tegen familiale meningsverschillen*
- * *Joris, soldaat martelaar, aangeroepen tegen ziekten van huisdieren*
- * *Egidius, kluizenaar en abt, aangeroepen tegen plagen*
- * *Margaretha, maagd en martelares, aangeroepen bij zwangerschap*
- * *Pantaleon, bisschop en martelaar, patroonheilige van artsen*
- * *Vitus, martelaar, aangeroepen tegen epilepsie*

Gasthuiskapellen

Sinterkruis (Sinterklaas) of Sint Nicolaasgasthuis

Daar belanden we meteen in een moeilijk geval; de vestigingsplaats van kerspel, gasthuis en kapel van Sint Nicolaas is nogal ongewis omdat ze op geen der stadsplattegronden voorkomen. Het begint met een eerste vermelding in 1324 op de hoek van Brusselsestraat en Kommel. De kapel met bijbehorend gasthuis viel onder het St.Servaaskapittel. Toen in 1612 de zuidzijde van de Brusselsestraat tussen Jekerstraat en Kommel (vijftig huizen!) volledig afbrandde werd ook de kapel vernield en niet meer opgebouwd. Het bij de kapel horend

Rechts: De locatie van het Sint Nicolaasgasthuis met bijbehorende kapel is bekend als "Brusselsestraat (zuidzijde), hoek Kommel. Met veel fantasie is er iets als een kleine kapel te ontdekken op de kaart van Simon de Bellomonte uit 1588. Links onder de Kruisherenkerk.

gasthuis moest wegens bouwvalligheid al in 1584 verlaten worden en fuseerde met het Sint Catharinahospitaal aan de Houtmarkt/Boschstraat. De activiteiten van het Sinterkruiskerspel verhuisden naar een nieuwe vestiging halverwege de Brusselsestraat, waarbij – voor zover we weten – geen kapel meer gebouwd werd.

Verwarrend is dat de parochiekerk van het O.L.Vrouwekapittel ook aan Sint Nicolaas gewijd was en de parochie ook daarnaar vernoemd was.

Sint Nicolaas van Myra (280?-350?, 6 december), de in Europa meest vereerde heilige.

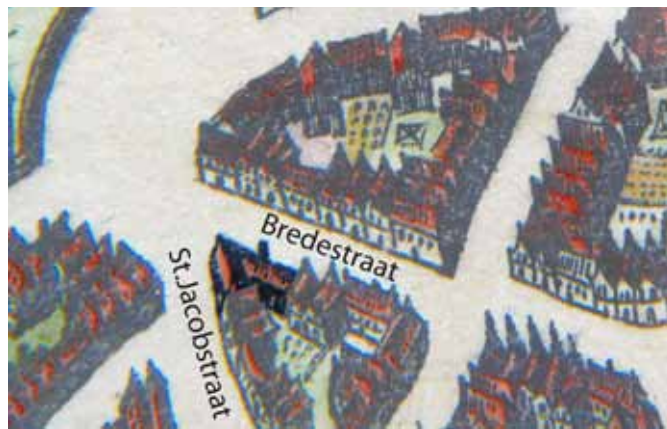
<http://www.heiligen.net/heiligen/12/06/12-06-0350-nicolaas.php>

Sint Jacobsgasthuis

In de zuidoosthoek van het Vrijthof, op de hoek van Bredestraat en Sint Jacobstraat, lag het Sint Jacobsgasthuis met bijbehorende kapel. Het was in de 13^e eeuw gesticht door het St.Servaaskapittel als opvang voor de vele bedevaartgangers naar Santiago de Compostella die en passant het graf van de heilige Servatius bezochten. Aan het gasthuis was tevens een herberg verbonden. Toen die bedevaarten na de 15^e eeuw afnamen hief het St.Servaaskapittel het gasthuis weer op en voegde dit – inclusief de kapel en de inkomsten – toe aan het Sint Servaasgasthuis, dat ernaast op de hoek van Platielstraat/Vrijthof lag. Over het gasthuis vernemen we dan niets meer, maar over de kapel des te meer. In 1632, na de verovering van Maastricht

door Frederik Hendrik, werd de kapel ter beschikking gesteld van de protestantse erediensten, samen met de Sint Hilariuskapel. Die werden te klein geacht en vooral de toen al bouwvallige Hilariuskapel werd als onbruikbaar ervaren. Omdat het capitulatieverdrag op dit vlak onnauwkeurig was geweest en niet duidelijk genoeg vermeldde welke twee kerken aan de protestanten ter beschikking gesteld zouden worden kwam de Staatse regering terug op de acceptatie van de Sint Jacobs- en Sint Hilariuskapel. Eind 1633 werd de Sint Jan, de voornaamste parochiekerk van het St.Servaaskapittel, gevorderd voor

Boven: De locatie van de Sint Jacobskapel, Bredestraat, hoek Sint Jacobstraat. Linksboven het Vrijthof.

Links: Valentijn Klotz tekende in 1670 de zuid-oosthoek van het Vrijthof. In het midden is het torentje van de Sint Jacobskapel te zien. Links daarvan de ruiter van de kapel bij het Sint Servaasgasthuis en rechts het Spaans gouvernement.

de protestanten en weken de katholieken uit naar de Sint Jacobskapel. Die was natuurlijk ook voor hen veel te klein en de zondagse diensten zullen over meerdere kapellen en kerkjes verdeeld zijn.

De Staatse regering duurde tot 1673, toen Maastricht viel na de belegering door Lodewijk XIV. De in 1639 verbannen klooster-

lingen mochten terugkeren, waaronder de Minderbroeders. Hun klooster en kerk aan de St.Pieterstraat waren echter in gebruik als o.m. arsenaal en weeshuis en daarom kregen de Minderbroeders de Sint Jacobskapel en een aantal huizen in de St.Jacobstraat toegewezen, in afwachting van de bouw van een nieuw klooster met kerk op de Minderbroedersberg. Die nieuwe kerk kon in 1705 gewijd worden en de Sint Jacobskapel werd weer vrijgemaakt. Bij hun vertrek uit de stad hadden de Minderbroeders het miraculeuze beeld van de ‘Sterre der Zee’ meegenomen. In 1675 werd het uit Tongeren opgehaald en in optocht naar Maastricht overgebracht. Acht dagen stond het in de Sint Servaaskerk tentoongesteld om daarna naar de Sint

Boven: Philip van Gulpen maakte rond 1840 deze historiserende tekening van de toen reeds afgebroken Sint Jacobskapel. Als dit het laatste stadium van de kapel was had er een fikse verbouwing in barokke stijl plaatsgevonden. Onmogelijk is dat niet; het is bekend dat aan de kapel voortdurend verbouwd en vooral verfraaid werd.

Rechts: Op deze tekening van Joshua de Grave uit 1670 staat de Jacobskapel vóór de verbouwing afgebeeld.

Jacobskapel overgebracht te worden. Ook het beeld verhuisde met de Minderbroeders in 1705 naar hun 'berg'.

Nu duurde de bezetting van de Fransen van 1673 tot de Vrede van Nijmegen in 1678. Maastricht werd zonder slag of stoot aan de Staatsen van stadhouder Willem III uitgeleverd. Voor zover daar duidelijkheid over te krijgen is lijkt het erop dat in die vijf jaren aan de kerktoewijzing niets veranderde. De Sint Jan bleef protestants tot de huidige dag.

Gedurende de 15^e eeuw zetelde in de kapel een Jacobbroederschap en in de 18^e eeuw de Broederschap van de Altijddurende Aanbidding van het Allerheiligste Sacrament. Opgericht werd die laatste in 1765 en telde zestig leden en zes meesters. Tijdens de Franse tijd vielen de activiteiten stil. De Sint Jacobskapel werd in 1803 afgebroken.

Sint Jacobus Apostel Maior (?-44, 25 juli), Leerling van Jezus.

<http://www.heiligen.net/heiligen/07/25/07-25-0044-jacobus.php>

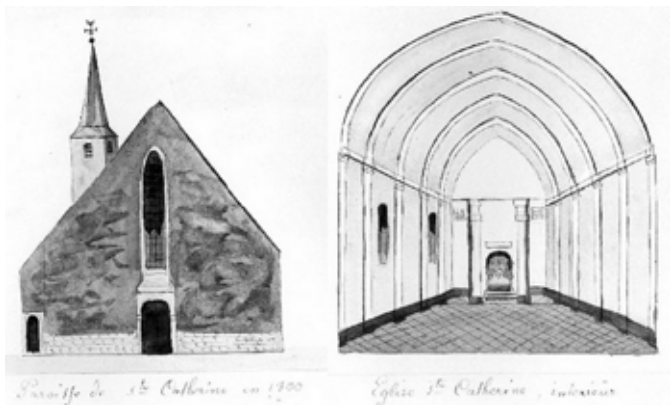

Sint Catharinahospitaal

Ook dit wordt een roerige geschiedenis! Eind 13^e begin 14^e eeuw ontstond dit gasthuis buiten de eerste muur, westelijk van de Houtmarkt. Het Gasthuis werd los van de kapel gebouwd; de kapel kwam aan de Sint Catharinagang die tussen de huidige panden Markt 27 en 28 naar de Batterijstraat liep. Door de bebouwing van de Houtmarkt en de Boschstraat raakte de kapel volledig ingebouwd. Het gasthuis kwam noordelijker, aan wat later de Kerkgang ging heten en na de doorbraak Sint Catharinastraat, achter het huidige dubbelpand Bo-

Boven: De locatie van de Sint Catharinakerk op de opmetingstekening van het team van Larcher d'Aubancourt uit 1748.

Links: Rond 1740 werkte Jan de Beijer even in Maastricht. In die tijd legde hij de Markt en de Boschstraat vast, waar dit een detail uit is. Het torentje is van de oude Sint Catharinakapel; lees de tekst.

schstraat 104-106. De eerste vermelding van kapel en gasthuis is van 1309 en dat ligt dan buiten de muur, of zoals Jasper weet te melden “in ’t veld”. De stichters zullen toen al wel geweten hebben van de plannen om begin 14^e eeuw te beginnen met de tweede omwalling van Maastricht. In of rond 1610 werd het gasthuis opgeheven, maar kreeg iets later opnieuw een functie als armentafel van de Sint Matthijsparochie. De kapel werd in 1633 tot parochiekerk verheven van de Sint Matthijsparochie, nadat in dat jaar de Sint Matthijs door de Staatse regering voor de protestanten gevorderd was. Deze parochie was met een

Boven: Philippes van Gulpen maakte rond 1840 deze historiserende tekening van de toen reeds niet meer gebruikte oude Catharinakapel. Alleen de toren bleef in gebruik, maar aan de Boschstraat kwam een nieuw kerkgebouw.

Rechts: Op de Franse maquette van 1751 staat dat nieuwe kerkgebouw meteen rechts van de Sint Matthijs, hier nog met zijn oude torenspits. Middenachter het Dominicanenklooster en -kerk.

derde van het aantal Maastrichtenaren de grootste parochie in de stad en de Sint Catharinakapel veel te klein om de gelovigen te bergen. Tijdelijk werden omliggende kloosterkapellen ingeschakeld om het aantal bezoekers te verdelen, zeer tegen de zin van de parochiepastoor. Zo kreeg het Sint Andriesklooster toestemming regelmatig diensten te houden, net als het kerkje van de Recollectinnen aan de Boschstraat (nu Sphinxcomplex).

We tasten volledig in het duister hoe op de maquette van 1751 en de voorbereidende opmetingen vanaf 1748 opeens met het front aan de Markt een nieuwe Sint Catharinakerk staat. Ondanks dat in de 17e eeuw bouwactiviteit van deze aard meestal goed gedocumenteerd is ontbreekt die voorlopig waar het deze kerk betreft. Aangenomen moet worden dat het kerkbestuur

één of waarschijnlijker twee panden aan de Markt heeft verworven (huidige huisnummer 28) en daarop een nieuwe kerk bouwde. Dit gebouw kreeg geen toren omdat de oude toren, die op de oude kapel gebouwd was, bleef staan. Die oude kapel werd omgebouwd tot woonhuis voor notaris G. Caris, rentmeester van het Sint Catharinagasthuis. De toren was alleen via zijn huis bereikbaar.

In 1804 kreeg de parochie de Sint Matthijkskerk weer terug.

Nadat de ernstige beschadigingen verholpen waren kon in 1809 de Sint Catharinakerk afgestoten worden aan een particulier. In 1865 richtte ene Hopp daarin een mechanische broodfabriek in, zij het dat de lokaliteit dan een “schuur” genoemd wordt. Tekeningen van de gevelwand van Philippe van Gulpen rond 1840-'45 laten niet meer de kerkgevel zien, maar een simpele gevel die een zadeldak in dezelfde richting als dat van de

kerk verraadt. In het laatste kwart van de 19^e eeuw verwerft Louis Regout het perceel en sloopt de fabriek om er een riant woonhuis te bouwen, dat er vandaag nog staat: Markt 28.

Het gasthuis, of na 1633 de armentafel aan de Kerkgang, werd in 1678 opgeheven. De gebouwen werden bij het ervoor liggende dubbelpand van Hotel de Turenne gevoegd (Boschstraat 104-106; nu nog steeds een hotel) en later afgebroken.

In 1898 besloot het stadsbestuur een doorbraak te forceren tussen Batterijstraat en Boschstraat, daar waar vroeger de Kerkgang had gelegen. Daarvoor werd de benedenverdieping van het pand Boschstraat 102 gesloopt en werd de Balkenstraat tussen Uitbelder- en Boschstraat geroid. Na sloop van het hele pand Boschstraat 102 kreeg in 1903 deze straat de naam Sint Catharinastraat, als laatste herinnering aan het gelijknamige gasthuis met kapel.

Sint Catharina van Alexandrië (?-310, 25 november), een der zeven primaire heiligen (zie kader pag. 15), allen vrouwen waarvan zes Italiaans, die alle zes de marteldood stierven. De zevende was Maria Magdalena. Sint Catharina is patrones van bibliotheken, meisjesscholen, van de onderwijzende stand, seminaries, universiteiten (waaronder Parijs). Haar voorspraak wordt ingeroepen tegen ademnood, barenspijnen, gewrichtsziekten, hersenziekten, hoofdpijn, ringworm ('katrienrad' of '-wiel'), migraine, tongziekten, zweren; daarnaast om tot de dood te volharden en om verdrinkenen terug te vinden.

In de Oosterse kerk wordt zij vereerd als heilige genezer; in het Westen behoort zij ook nog tot de veertien Noodhelpers.

<http://www.heiligen.net/heiligen/11/25/11-25-0310-catharina.php>

Hospitaal van Sint Agatha

Dit gasthuis werd voor 't eerst in 1387 genoemd. Het lag in de Tafelstraat, niet ver van de Sint Hilariuskapel. Het werd tussen 1628 en 1650 opgeheven, waarna de gebouwen voor onbekende doelen gebruikt werden. Het complex werd in 1717 verkocht aan een particulier, die er woonhuizen voor in de plaats zette.

Sint Agatha (225-251, 5 februari) was een door de RK-kerk in 252 heilige verklaarde martelares in Catania op Sicilië. Zij is een van de zeven 'primaire' heiligen (zie kader pag. 15), allen vrouwen waarvan zes Italiaans, die alle zes de marteldood

*Boven: Het Sint Agathagasthuis met kapel.
Rechts: Sint Agatha.*

stierven. De zevende was Maria Magdalena. De attributen van Sint Agatha zijn een nijptang, schaar en een schaal met haar afgesneden borsten. Zij is patrones van de spinsters en klokkengieters. Als bewoonster van de helling van de vulkaan Etna is zij de beschermheilige tegen vuur in het algemeen (brandwonden) en alles wat met vulkaanuitbarstingen en aardbevingen te maken heeft.

Sint Mariagasthuis

Dit gasthuis lag aan de Cortenstraat en werd voor 't eerst vermeld in 1347. Het viel onder het O.L.Vrouwekapittel. Het werd geheel gesloopt in 1618, maar de goederen werden door het kapittel verder als een apart fonds beheerd. Het is onbekend of er ooit bij het gasthuis een kapel gebouwd werd.

Sint Gillishospitaal

Het gebouw dat in de Hoogbrugstraat nog steeds Sint Gillishospitaal heet is het overblijfsel van een groter complex, waar ook een kapel toe hoorde. De eerste vermelding stamt uit 1286 als Hospitalis Beati Egidij in Wic, dus vernoemd naar de heilige Egidius, ook wel Gillis of Gilles. Het gasthuis had twaalf kamers en een kapel. Oorspronkelijk was het een religieuze gemeenschap, maar vanaf de 18^e eeuw tot aan het derde kwart van de 20^e eeuw slechts een huis voor bejaarde vrouwen. Boven de ingang zien we nog de contour van een reliëf van Sint Gillis, afgebeeld met een pijl door de borst. De heilige raakte in de buurt van het Franse Nîmes gewond toen jagers hem raakten, in plaats van het hert dat hij beschermde. De revolutionaire Fransen, die niet veel op hadden met de kerk, kapten het reliëf van Sint Gillis eind 18^e eeuw weg. Bij een recente restauratie is het maar zo gelaten.

Sint Egidius (±640-724, 1 september) was een Griek die in eigen land zoveel bekendheid genoot dat hij voor zijn rust naar Frankrijk uitweek. In het bisdom Nîmes (in het latere Saint-

Gilles) stichtte hij in 680 een klooster en werd er abt. Hij is patroon van de herders, de jagers, de schipbreukelingen, de bedelaars, de kreupelen, de fysiek gehandicapten, de smeden, de kruideniers, de vetsmelters, van het hout, het bos en het vee en de paarden. Hij wordt aangeroepen bij brand, dorheid, storm en ongeluk, bij de biecht, bij geestelijke nood en verlatenheid, bij nachtangst, tegen het vallen, geestesziekten, epilepsie, melaatsheid, (borst)kanker en onvruchtbaarheid bij mens en dier.

Boven: Deze vleugel is alles wat er rest van het gasthuiscomplex. Deze foto werd in de 30-er jaren gemaakt.

Links: Het Sint Gillishospitaal in de Hoogbrugstraat.

Rechts: Het geschonden reliëf boven de toegangsdeur.

Dan nu nog twee kapellen die geen kerspelkapel, nog klooster- of gasthuiskapel waren. **Sint Amanduskapel**

De Sint Amanduskapel in Maastricht stond in de hof van de Poort van Rimberg (ook: 't Huys van Groesselt), achter de Bredestraat tussen Minckelers- en Heggenstraat. In 1593 schonk de eigenares van de hof de kapel aan de Jezuïeten, die de kapel met zorg restaureerden. In 1596 werd de kapel door de wijbisschop van Luik opnieuw gewijd. Onbekend is wanneer de kapel gesloopt is.

Amandus werd rond 600 geboren in Nantes en in 647 bisschop van Maastricht; feestdag 6 februari. Hij was persoonlijk raadsman van Ida van Nijvel en diens zoon Allowin van Haspengouw (Bavo). De verering van Amandus concentreert zich op Vlaan-

deren; hij was vooral bestrijder van heidense rituelen en onchristelijke levenswijze van zijn geloofsgenoten. Na zo'n twee jaar werd hij door die zelfde geloofsgenoten van zijn bisschopszetel verjaagd. Hij was patroon van bierbrouwers, brandewijnstokers, wijnhandelaren, apothekers en van verschillende Vlaamse steden. Als heilige werd hij aangeroepen tegen reuma, jicht, verlamming, epilepsie, stuipen en nog wat aandoeningen.

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Amandus>

Sint Maria Magdalena en Agneskapel

Deze kapel lag op de hoek van Brusselsestraat en Kommel in de heerlijkheid Tweebergen. Dat zou inhouden dat de kapel aan de noordzijde van de Brusselsestraat heeft gestaan (zie voor een plattegrondje pag. 16). Uit het jaar 1353 stamt een vermelding dat Theodoricus uit Wijlre priester en rector van de kapel was. Jaspar weet van nog twee vermeldingen in 1358 en 1404. Wat er daarna met de kapel gebeurde is niet bekend.

De locatie van zowel de Sint Amanduskapel als de Sint Maria Magdalena- en Agneskapel zijn niet precies bekend.

Over de heilige Amandus, de 17e bisschop van Maastricht (tek. rechts) is al iets meer bekend.

Armenzorg in de moderne tijd

Na 1794, het begin van de Franse tijd, kwamen alle oude voorzieningen op de helling. Armenzorg, weduwen- en wezenzorg en gezondheidszorg werden krachtens een wet van 27 november 1796 een zaak van de overheid. Op 12 februari 1797 startten de activiteiten van het 'Bureau de Bienfaisance' ofwel Bureau van Weldadigheid.

Na de Napoleontische tijd (1815) werd aanvankelijk de armenzorg volgens het oude stamien hersteld, maar al in 1818 volgde de eerste van een hele serie wetten op de armenzorg die deze geheel een zaak van de overheid maakte. In Maastricht kwam de uitvoering in handen van het **Burgerlijk Armbestuur**. Deze instantie is een regelrechte voortzetting van het Franse Bureau van Weldadigheid, die op zijn beurt weer een voortzetting was van de Armentafel van de Heilige Geest.

De armenzorg is maar een onderdeel van het zorgpakket dat de overheid aan zich trok. Weduwen en wezen werden een aparte tak, even als de geestelijk gehandicapten. Een spectaculaire ontwikkeling maakte de gezondheidszorg door als gevolg van de stichting van ziekenhuizen, die uit Calvariënberg voortkwamen.

Het werk van het Burgerlijk Armbestuur is in 1997 uitgebreid belicht in een tweedelige uitgave in de serie Vierkant Maastricht, nrs. 26+27

<http://historischereeksmaastricht.nl>

Boven: Calvariënberg in 1937 vanuit het westen gezien. Ook de uitgestrekte landerijen op de voorgrond behoorden tot het klooster.

Onder: Ziekenhuis Sint Annadal, tussen 1940 en 1950 gebouwd.

Theo Bakker's Domein

De topografische bijzonderheden van Maastrichts ontwikkeling

- **Maastricht**, mix van twintig eeuwen stedelijke structuren. Hoe geografische omstandigheden en menselijk ingrijpen de stad vorm gegeven hebben.
- **Vesting Maastricht**, aanleg, uitbreiding, onderhoud, ontmanteling en slechting der Maastrichtse vestingwerken.
- **Middeleeuwse kloosters** in Maastricht, hun ontstaan en hun doelstellingen. Bijna en bloc moeten ze tijdens de Franse overheersing sluiten. Wat is er van over en waarvoor wordt dat gebruikt?
- **Verdwenen kerspelkapellen en gasthuizen**. In Maastricht stonden veel buurtkapellen en gasthuizen met kapellen, die ingeschakeld werden in de buurtorganisatie en armenzorg. Hoogst zelden kregen ze een taak binnen de parochie.
- **Onze Lieve Vrouwebasiliek**. Stap binnen in de Hoge Middeleeuwen en geniet van een goed geconserveerde romaanse kerk. Lees over de kapittelstrijd tussen het Sint Servaas- en het O.L.Vrouwekapittel, over de restauratie door P.J.H.Cuijpers en over het verdwijnen van de belangrijkste kerkschatten naar het Vaticaan. Lees ook over de geschiedenis van het wonderbaarlijke beeld van de Sterre der Zee.
Vergeet niet de monumentbeschrijving in de volgende kolom.
- **Van Kanaal tot Maasboulevard**. De geschiedenis van het Kanaal van Luik naar Maastricht.

Diversen

- **Watermolens van Maastricht**. Een inventarisatie van alle watermolens die in 1800 nog actief waren, hun geschiedenis en een klein beetje molentechniek. Tevens is dit het verhaal van de Jeker, zoals die door Maastricht stroomt.
- **Maastrichts tweeherigheid**. Hoe een middeleeuwse overeenkomst door de eeuwen slim gebruikt werd voor het welzijn van de stad en hoeveel tweedracht die ook bracht.
- **Wateroorlog België–Nederland**. Sinds 1830 woedt een wateroorlog tussen België en Nederland rond de angels in het “Belgische vlees”: Maastricht en Zeeuws-Vlaanderen.

Artikelen over Maastricht van andere auteurs

- * **Elisabeth Strouven**, stichtster van het tertiariisklooster Calvariënberg, de bakermat van Maastrichts moderne ziekenhuizen. Door Florence Kroon
- * **Sint Servaasbasiliek**, een monumentbeschrijving
- * **O.L.Vrouwebasiliek**, een monumentbeschrijving